

OLVASÓLÁMPA

AZ ETRUSZK MOSOLYTÓL A HALÁL BENSŐSÉGES KÖZELSÉGÉIG

Diákkoromban, amikor elkezdtem verseket írni, a dolgok természetes rendje szerint annak a szövegei hatottak rám a leginkább, akit a legtöbbet lapoztam: Pilinszky János versei. Kopár, lecsupaszított, költőietlen költői nyelvének hatását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy egy idő után az alkotóvá válás folyamatában, a saját hang kialakításában-megtalálásában Pilinszky kezdett akadály lenni. Tudatosan távol kellett (volna) tartanom magam tőle. Ez a (*volna*) a kísérlet részleges sikerére utal. Tudatosság ide, elhatározás oda: a teljes *szakításra* sohasem került sor, hiszen jószerével akkor is velem volt, amikor úgy gondoltam, hogy nem. Mint a Bibliát: szövegenként, elmélkedve olvastam. És nem csak a verseit. Például a Jelenits István szerkesztésében megjelent *A mélypont ünnepélye* című kétkötetes munkáját (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984) évekgig. Aki ismeri Pilinszkyt, nem csodálkozik azon, hogy miért főként nagybőjtben, húsvét táján. Aztán újabb évek következtek, és maradtak *csak* a versek mindaddig, míg egyik kedves volt tanítványomtól ajándékba nem kaptam a *Pilinszky János összegyűjtött levelei*¹ című kötetet az egykori Pilinszkyről szóló magyarórák emlékére.

A levelek, gondoltam eleinte, *könnyű* félirodalmi olvasmányok lesznek, háttérinformációk, filológiai adalékok egy ember, egy életmű jobb megértéséhez. Ahogy azonban elkezdtem böngészni-izlelgetni a közel nyolcszáz dokumentumot tartalmazó gyűjteményt a hozzájuk tartozó jegyzetekkel együtt, hasonlóképpen jártam, mint a Bibliával és a korábban megismert Pilinszky-szövegekkel. Részint családtagoknak, részint barátoknak és hazai, illetve külföldi pályatársaknak írott levelei ugyanolyan elmélyültek, tömörek, a 20. századi misztikus költőnek ugyanazt a létfelfogását, metafizikai tapasztalatát közvetítik, amit a versei, a drámái, az elbeszélései vagy a publicisztikái, bizonyítva, hogy

1 Budapest, 1997, Osiris Kiadó. Szerkesztette, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta: Hafner Zoltán.

műfajtól függetlenül mindig ugyanarról beszél, és hogy mennyire egyben van költő és költészet, ember és művészete. Hát nem szabad, nem lehet felszínesen túllenni rajta. Ferenczy Béni halálhírére az özvegynek Ohainból 1967. július 4-én keltezett levelében például így közelíti meg élet és halál összefüggéseit: „A halál számomra csak addig volt maradéktalan realitás, amíg maradéktalanul realitásnak éreztem a világot. Amennyit a világ évről évre veszít súlyából, úgy nőnek fel bennünk a halottak. Első időben a távolság áthidalhatatlan, de később fokról fokra megszűnik, s épp nem úgy, hogy a halottat élőnek hazudjuk, hanem épp ellenkezőleg: az áthidalhatatlan távolság sajátos törvényei szerint válik a halálból sose hitt bensőséges közelség.”

A közel száz éve, 1921-ben született költő leveleiből ugyanakkor az élet minden rezdülésére érzékeny, szenvedő ember lelke érződik ki, aki otthonától távol is mindenkit számon tart („Párizs fárasztó; azt hiszem, meg is húzott egy kicsit! Péterke sorainak nagyon örültem; Áronkám, írj máskor is. Bébike aláírása gyönyörűre sikerült.” – Kovács Barnabásnének [Párizs, 1970.] VI. 30.), és fontos számára, hogy megossa szereteteivel életének minden apró részletét, miközben a levélíróban mint fegyelmezett alkotóban minduntalan tudatosul, hogy meddig tartanak a nyelv határai: „Édeseim, most valóban mindent megírtam, amit tényszerűen közölhetek. A többit, ami a dolgok lombja-levele: majd elmesélem.” (Kovács Barnabásnének [Párizs, 1970. augusztus 20.]

Egy roppant művelt, a műveltséganyagot sajátta tevő költő tájékozottsága olvastatja a szövegeket, akinek a szemléletében nem az élet az irodalom, a művészet, hanem fordítva: az irodalom, a művészet az élet(e), és csak annak van létjogosultsága, aminek metafizikai *kiterjedése* van. Álljon itt erre vonatkozóan egy részlet Kovács Péternek címzett leveléből, amelyet Rómából írt 1948. január 16-án: „Az etruskok városa nem messze feküdt (50 km) Rómától, Cerveterinek hívták. Két része volt: az élők és halottak városa. A halottaké volt a nagyobb és a föld alá épült, mint holmi modern bunkersor. A holtakat kőágyra fektették, s itt porladtak el. Későbbi korban kőkoporsókba helyezték a halottakat, s a szobrát tették fölibe, arcukon ott a jellegzetes »etruszk mosoly«. Tegnap egész nap a holtak városában voltam.” A misztikus

költő számára ez a mosoly nem csak látvány, elsősorban nem látvány, hanem a hitből fakadó meggyőződéssel összhangban jel arról/abból a számára igazibb világról, világból, ami felé földi halandóként tart, amire áhítozik, és ami megérteti vele, hogy a szenvedésnek határozott célja van, mert a földi a formán túliban nyeri el végső értelmét. Ebben a megközelítésben Pilinszkynél az irodalom nem pusztán irodalom, hanem a megszentelődés, sőt a megváltódás esélyét, lehetőségét jelenti. Ennek szép példája a Pilinszky Jánosnénak Rómában 1948. január 8. körül írt levél egyik részlete, amelyben a *Piéta* című versét magyarázza: „Mária ölében fekszik Jézus. Az eleven idegrendszer, az eleven érzékek nem tudnak mit kezdeni a halottal, s keserűen a gyászoló ellen fordulnak, mivel életre születtek, és csakis az étellel szemben bizonyulnak engedelmes szolgálóknak. Az anyának minden érzéket meg kell ölnie magában, a pusztá, dermedt gyászba kell kövülnie, hogy méltó társa lehessen az ölében fekvő halottnak. (...) az anya áldozata a megtagadott életerőt mintegy átmenti a fiúba, s egy ilyen feneketlen szeretet kell ahhoz, hogy a fiú dicsőségesen életre keljen.”

Szólhat-e másról a legmagasabb fokú művészet, irodalom, mint a szeretet parancsáról? – kérdezi Pilinszky. Amennyiben igaz az, hogy nála az irodalom több mint irodalom, akkor a kérdés sem csupán szónoki. (*Borsodi L. László*)

LÖKDÖSNEK PIROS DELFINEK FEHÉR LEPEDŐN

Ha van igazi sztárköltő a mai magyar irodalomban, akkor – talán nem vetem túlságosan el a sulykot – ő az. Előző verseskötetét, az öt éve megjelent *Polaroidokat* egyik hónapról a másikra tízezer példányban kapkodták el. A szerzőjük már akkor ismert és elismert slammer, aki már az internet, a Facebook világába született és abban felnőtt generáció egyik jeles tagja. A *Dalok a magasföldszintről* című első kötete 2010-ben jelent meg, harmadik verseskötete, a *Rókák esküvője*² pedig tavaly. Nem egészen tíz év alatt tehát, pontosabban nyolc év alatt három verseskötet és egy szédületesen felfelé ívelő pályát. Friss kötetével idén ott volt mindenféle könyves listákon, nem érdemtelenül.

2 Simon Márton: *Rókák esküvője*. Jelenkor. 2018.

Idén lesz harmincöt éves. Igazából második kötetével, a *Polaroidokkal* és a slam poetryvel futott be. Kemény István és Parti Nagy Lajos verseivel megismerkedve érte az első nagy kortárs versélmény, ahogy egy interjúban elmeséli, amelynek hatására teljesen megváltozott a mai költészetéről való felfogása. Számomra nagyon rokonszenves az is nála, hogy azt nyilatkozza egy másik helyen, hogy az írás az élete leglényegibb része. Nem az egyik csupán, hanem a leglényegibb. Ezt az újabb kötetét pedig szinte egy hangulatból, mindössze három hónap alatt írta egy lengyelországi ösztöndíj ideje alatt. Mondhatunk bármit, hogy a slammal és azon keresztül a verseivel egy olyan népes fiatal réteget is elér, amelyik nem adatik meg az idősebb költőgenerációk tagjainak, mert sikere, közönségsikere nem csupán ennek, hanem a jó verseknek, a jó költészetnek tudható be leginkább. Bizonyosság rá ez utóbbi könyve is, ez a csak kicsivel több, mint száz oldalnyi vers.

Simon Márton a Telep és az Előszézon nevű nemzedékekkel indult, a *Polaroidok* haikuszerű töredékköltészete instaidézetek, tetoválások formájában is hódított a fiatalok körében, jelezve mintegy, hogy ez a költészet valahol kitapintotta ennek a generációnak a pulzusát. Ezek a töredékek nemcsak, hogy szétszedik a költészetet, de egy kötetben belül mintegy újra össze is rakják azt, valamiféle új konstrukciót, kötetbeli új struktúrát alakítva ki, kínálva fel lehetséges költészetkonceptióként. Formanyelvi-poétikai kísérlet ez, játék a szavakkal, a lehetőségekkel, újításpróba, megreformálás-szándék. Közönségsiker volt a javából, ebben a töredékességben ez a közönség, ez a generáció magára talált, illetve hát: megtalálta, felfedezte önmagát.

A *Rókák esküvője* nem ilyen töredékes szerkezetű, sokkal, de sokkal tágasabb verskompozíciókat tartalmaz, hosszúsoros próza- vagy szabadverseket, akár többoldalas, lassan hömpölygő verskompozíciókat is. Verseiben az egy-két évtizeddel ezelőtt divatos montázstechnikát alkalmazza, ezt a Domonkost, Tolnait, Kormos Istvánt, Borbély Szilárdot és másokat megidéző asszociatív szerkezetű, montázsoló versbeszédet, egyébként kitűnően (!), a tömbszerű szakaszok egymásutániségében vetítve egymásra a különböző területeket úgy, ahogy a szerzőjük is nyilatkozta valahol: az „össze nem illő dolgok harmóniáját” kutatva. Asszociatív-szimultaneista technikájú, élőbeszédszerű versek

a Simon-költemények, a versvégeken sokszor megemelt, a hétköznapi-tól elemelt befejezéssel. Szerelem, hiány, magány, sírás stb. olyan témák egytől egyig, amelyek eléggé ingoványos területek felé vezethetnék a tollat, és ember, költő legyen a talpán, aki jó eséllyel ki tudja kerülni – főleg ezekről szólva, főleg ezeket tematizálva – a giccsesben való édeskés dagonyázást. Pár érzelmesebb passzustól, kivételtől eltekintve Simonnak sikerül. A kötet harminchat verséből – nagyon szigorúan mérve is – vagy hét-nyolc kitűnő darab, nagyszerű vers található, ahogy végiglapozok most újra a könyvön, és megszámlolom az olvasáskor plusz jellel bejelölteket. És passzusok, és versszakok, és verssorok másutt is. És ez nagyon-nagyon jó arány. Szerintem. (*Fekete Vince*)

RENDELTETÉSSZERŰEN HASZNÁLJUK-E AZ IRODALMAT?

1. Vajon mi lehet a magyarázata annak, hogy időről időre nagyon határozott igény mutatkozik az írói esszékre? Nekem ugyan Kosztolányi *Lenni vagy nem lenni*je volt és marad a kedvencem ebben a műfajban, de nem tudom nem észrevenni, hogy az utóbbi években milyen sok írói „elmélkedés” jelent meg, és vált is népszerűvé az olvasók körében – gondoljunk például Térey *Teremtés vagy sem* című kötetére, vagy éppen Kemény István *Lúdbőrjére*. Most meg itt van Háy János *Kik vagytok ti?*-je, illetve Markó Béla *A költészet rendeltetészerű használatáról* című kötete.³ Lehet, hogy tévedek, de bizonyára irodalomoktatásunk is tehet róla, hogy néha még a bölcsészek is élvezettel, egyfajta lazításként, „étrend-kiegészítőként” írói esszéket olvasgatnak...

2. Cs. Szabó László *Hazajáró lélek* című könyvében olvasom, hogy magyartanáruk annak idején nem megtanította nekik az irodalmat, hanem megfertőzte őket irodalommal. Ezt olvasva nyilván eszembe jutott az a csíkszeredai délután, amikor Láng Gusztávval sétálgatva csupa „fölösleges” (irodalmi) témáról diskuráltunk, például arról, hogy mennyire zseniális tud lenni a magyar katonai nyelv, mondjuk, egy ilyen képzavaros mondatban, hogy „A vezérkar kebelében fejtelenség kapott lábra”; vagy arról, hogy Ady *A ló kérdez* című versében a ló öt

3 Csíkszereda, 2019, Bookart Kiadó.

(értsd: Láng Gusztávot) Akhilleusz lovaira emlékezteti az *Íliász*ból: „Erre a járom alól így szólt neki gyors paripája, / Xanthosz, a földnek eresztve fejét, hogy hosszú sörénye / mind kibomolva a járom mellett ért le a földig / – mert szőlővá tette fehérkaru Héra, az úrnő –: / »Tudd meg, erős Akhilleusz, megmentünk még ma a harcból: / csakhogy a veszted napja közel van, s nem mi okozzuk«”... Meggyőződésem, hogy 14 éves korig csak „sétálgatni” kellene az irodalomban; nem lenne szabad minősítgetni például se „szekundával”, se „Foarte bine”-vel a diákok irodalmi ismereteit (akárcsak a finneknél), hanem csak olvasni, olvasni és olvasni, illetve beszélgetni az olvasottakról: irodalmi hősökről, nyelvről, az írók biográfiájáról stb. – tehát tényleg *megfertőzni* a diákokat irodalommal, vagy ha úgy tetszik: rendeltetésszerűen használni az irodalmat. (14 éves kor után meg nyugodtan szakosodhatnak a „bölcészek”: tanulhatnak irodalomelméletet, használhatnak majd nyakatekert terminológiát az irodalomról való beszédben, de a lényeg mégiscsak az lenne, hogy ne utáltassuk meg az irodalmat pengeagyú, gyermekkorban mindenre kíváncsi emberkéekkel – aztán meg keserűnk, hogy elfogytak az olvasók...)

3. No de mikor használjuk rendeltetésszerűen az irodalmat? Ahogy Markó mondja: „sok mai esztéta elképzelése szerint is éppen akkor olvassuk rendeltetése szerint a szépirodalmi szöveget, ha képesek vagyunk elgyönyörködni vagy elszörnyedni az író rendhagyó nyelvhasználatának következményein, ahogy egy-egy szó alól is, akár a váratlanul felemelt napsütötte kövek alól, szertefutnak a bogarak” (210.). Igen ám, csakhogy az irodalom nem csupán a szavakkal való bíbelődés terepe, hanem másra is jó: például történelmet lehet tanulni Arany Jánostól; reménykedni lehet, hogy irodalom által jobbá tehető a világ, vagy hogy általa „jobban meg fogjuk érteni mai meghasonlott közös énünket” (208.) stb., stb. Aztán itt van – mindennek a tetejében – a magyar irodalom kulcsproblémája, hogy tudniillik „kell-e értelmezni a műértéshez a biográfiát?” (152.) Markó válasza a lehető legtömörebb: „Azt gondolom, hogy kell”. És egyáltalán nem véletlen, hogy épp Szilágyi Domokos besúgó múltja kapcsán kerül terítékre ez a kérdés. Ahogy Markó mondja: „Egy bajom volt ezzel a költészettel [vagyis Szisz költészetével]: mitől van a folyamatos szenvedés?” (154.) Nos, miután

fény derült a költő besúgó múltjára, jóval tisztább a kép: „veszítettünk egy kultikus személyiséget, de az eddigi olvasatához képest nyertünk egy jóval hitelesebb költészetet” (uo.). A magam részéről csak egyetérteni tudok ezzel a „diagnózissal”.

4. Csupa *ilyen* diagnózist olvashatni a kötetben: Markó Béla nem forgat föl fenekestül kanonizált életműveket (érezhetően nem is ez a célja), egyszerűen csak kiegészít, finomhangol, máshová teszi a hangsúlyokat, érzékenyít, tehát: *rendeltetésszerűen használja a költészetet*.

5. És van két kedvencem is a 29 darab, hosszabb-rövidebb írást egyberostáló mini-(magyar)-költészettörténetben: a *Reformszonett* című hosszabb tanulmány (26–38.), illetve az *Útban a haiku felé* alcímű esszé (187–192.). Afféle „szerelmi vallomások” ezek az írások; mintha műhelynaplókát olvasnánk, itt már a szonett- vagy haiku-költő Markó Béla is megszólal. Íme, egy rövid részlet a haikuról: „A haiku nem epigramma és nem is aforizma. Aki ezekkel összetéveszti, az nyilván írhat szép, szellemes szöveget, de összecukott markában meghal a haiku lepkéje, ugyanis a haiku-költőnek nem kell foglyul ejtenie a lepkét, hanem egygyé kell olvadnia a természettel, hogy mozdulatlan kezére szálljon, mint egy rózsabokorra. Az epigramma vagy aforizma a zárt, kemény európai igazság, míg a haiku a kertünket elárasztó esőcsepp, a háztetőre iszonyú súllyal ránehezülő hópehely világa. A szabadságé tulajdonképpen.” (*Lövétei Lázár László*)

A FODOR SÁNDOR-MONOGRÁFIÁRÓL⁴

Talán mindnyájan ismerjük az érzést, ha máshonnan nem, hát egészen fiatal korunkból, milyen az, amikor egy író-olvasó találkozik alkalmával először látunk egy író, akinek olvastuk ugyan már egy, két vagy több művét, de akit addig még nem láttunk, nem tudtuk, hogyan néz ki. Ilyenkor gyakran meglepődik a jelenlévő, valahogy nem úgy képzelte a szerzőt, ahogy kinéz.

Némiképp hasonló érzést kelthet egy monográfia elolvasása is. Fodor Sándor mindenképpen az ismertebb romániai magyar írók közé tartozik, életműve sok és sokféle műfajban megírt könyvet tartalmaz.

4 Sántha Attila: *Fodor úr, a boldog óriás*. Fodor Sándor-monográfia. Az életmű-bibliográfiát összeállította Kuszálík Péter. Kézdivásárhely, 2018, Zelegor Kiadó.

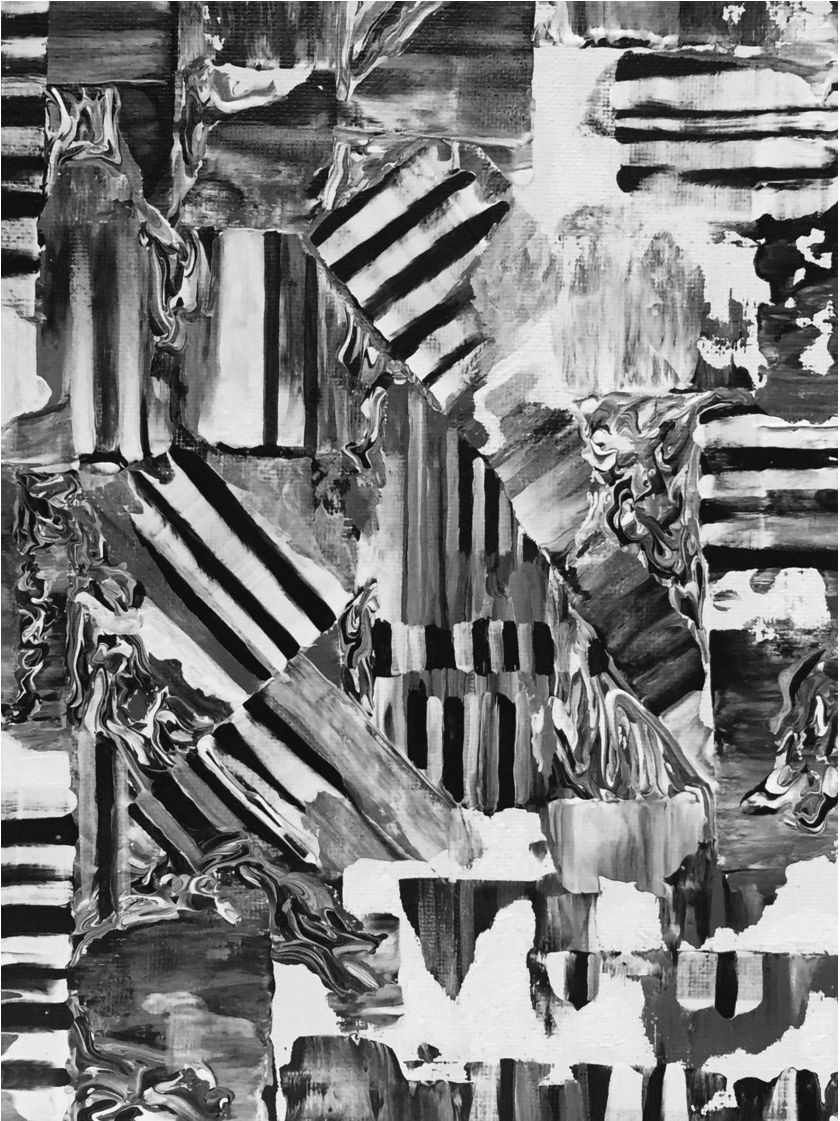
De egyrészt nem valószínű, hogy minden olvasó minden könyvét elolvasta, így a róla írt monográfia sokak számára tartalmazhat új dolgokat. Már csak a monográfia szó jelentését véve is alapul, ami egy bizonyos tematikát – ez esetben egy író életművét – minden szempontból, kimerítően feldolgozó nagyobb szakmunkát jelent. Másrészt meg azért, mert – mint minden írás – a monográfia is magán hordozza szerzőjének látás- és megközelítésmódját, ami szintén szolgálhat meglepetésekkel az olvasónak.

Úgy gondolom, szerencsés döntés volt, hogy a Fodor Sándorról szóló monográfiát Sántha Attila írta meg. Azért is, mert Attila személyesen, közelebbről is ismerte Fodor Sándort, az Erdélyi Magyar Írók Ligájának alapítása utáni időkben néhány évig együtt dolgoztak, közösen igyekeztek megoldani a kezdeti nehézségekből adódó problémákat. (Mint tudjuk, Fodor Sándor alapító elnöke volt, később pedig haláláig tiszteletbeli elnöke maradt ennek a romániai magyar írószervezetnek.) De azért is szerencsés választás volt, mert így a szakmai alaposág mellett egy olvasmányos mű született, melyet bárki élvezettel olvashat, akár közönségsikerre is számot tarthat. (Nagyon nem mindegy ez, ismerünk olyan neves íróról szóló, szakmai metanyelven megírt monográfiát, melyet saját bevallása szerint az illető író is csak az első pár oldalig olvasott el, aztán félredobta, mint emészthetetlen, unalmas művet.)

A Sántha Attila által megírt, összeállított munka nem ilyen. Valószínűleg Fodor Sándor is egyszuszra olvasná el. Ebbe, úgy gondolom, az is közrejátszik, hogy egy költő írta meg. Hiszen ahhoz, hogy egy értő, az életmű igazán fontos részeit megragadó és azt közérthetően, s ha mondható így, izgalmasan tálaló mű jöjjön létre, nem elég az alapos gyűjtőmunka és rendszerezés, a szakmai felkészültség, hanem még jókora empátiára is szükség van. Egy regény, novella vagy akár mese is valamiképpen reflexió a valóságra. Az ezekről írott irodalomkritika vagy monográfia így nevezhető reflexiónak a reflexióra. Hogy mindez ne legyen öncélú mutatvány, brillírozás egy szűk szakmai réteg felé, ezért jó, ha olyan szerző írja meg, akinek fontos szempont a közérthetőség és olvasmányosság (is).

A négyszáznegyvenhárom oldalas mű széles és mély betekintést nyújt Fodor Sándor életébe és életművébe, számos összefüggést megvilágítva, hogyan függ össze e kettő. Az író felmenőinek számbavételekor néhány téves adat is kijavításra került. Külön fejezetek és alfejezetek térnek ki a novellista és a regényíró Fodor Sándorra, valamint a gyermekirodalomban is maradandót alkotó szerzőre (Gondoljunk csak a Csipike-ciklusra vagy a Fülöpke-történetekre.) Az önéletrajzi jellegű írásairól szóló fejezet fontos része a monográfiának, Fodor úr jó pár könyvének ez a témája, számos műben igyekszik részrehajlás nélkül számot adni életéről. Fordítóként szintén jelentős életművet tudhatott maga mögött, ez sem maradt ki a könyvből. De szó esik az Erdélyi Magyar Írók Ligája élén eltöltött időkről, meg a vallásosságáról is, ami élete derekától igen fontos volt számára. A könyvben gyakran megszóllal maga Fodor úr is régebbi vagy nem is olyan régi beszélgetésekből, interjúkból válogatott részletek formájában. Számos pályatárs és kritikus méltatásából is idéz Sántha Attila a megfelelő helyeken, érdekes figyelni arra, hogy az idők során ki mit tartott lényegesnek az író különböző műveiben. Mint minden életműben a kiemelkedő csúcspontok között előfordulnak hullám völgyek is – ezekhez értő, de soha nem sértő módon közelít a szerző.

Végezetül, de nem utolsósorban szólni kell még valamiről. A monográfia igen részletes, sok szempontot figyelembe vevő bibliográfiájának összeállítása Kuszálík Péter szakavatott munkáját dicséri. Ritkán esik szó egy-egy könyv kapcsán erről, talán mert a bibliográfus aprólékos munkáját a közvélekedés elég unalmasnak tartja. Meg hát az eredmény többnyire csak szakembereket érdekel. Ezúttal más a helyzet. A könyv igen jelentős részét a bibliográfia teszi ki. Kuszálík Péter érdekes, olvasmányos felvezetőt írt a bibliográfiaírás rejtelméről, ami néha hasonlatos egy detektív nyomozásához. Konkrét példákat is említ a Fodor-életművel kapcsolatban, milyen buktatói, nehézségei voltak egy-egy Fodor-írás első közlésének kiderítésekor vagy a róla szóló kritikák pontos behatárolásánál. Olvasva ezekről, úgy vélem, ezután nagyobb megbecsüléssel fogunk közeledni a bibliográfusok munkáihoz. *(Molnár Vilmos)*

= + (akril, vászon, 18 x 24 cm, 2017)